

OSIJEK U VRIJEME REVOLUCIONARNIH ZBIVANJA 1848. I 1849. GODINE

Dejan Zelenak

Hrvatski i mađarski narod još od potpisivanja Pacte Convente veže zajednička povijest. Hrvatsko-ugarski kraljevi vladali su ovim zemljama četiri stoljeća, sve do 1526. godine, kada hrvatski, a zatim i mađarski predstavnici za svoje vladare izabiru austrijsku kuću Habsburg. Na početku ovog rada prikazat će se zašto je tijekom 19. stoljeća došlo do hrvatsko-mađarskih sukoba oko autonomije Hrvatske. Cilj rada je prikazati hrvatsko-mađarske odnose i događanja u Osijeku 1848. i 1849. godine, od početnih sukoba između mađarona i narodnjaka te mijenjanja gradske vlasti, pa do zauzimanja Osijeka od strane mađarske vojske, čime je 22. listopada započeo otvoreni rat, i oslobođenja Osijeka od strane carske vojske 13. veljače 1849. godine.

Slavonija je 1848. godine bila razdijeljena na dvije posebne administrativno-političke i teritorijalne cjeline. To su bile Vojna granica, koja je na ovim prostorima još službeno nazivana i Slavonska vojna granica, te područje Slavonije i Srijema koje se nalazilo pod civilnom vlašću. Vojna granica bila je indirektno podređena dvorskoj bečkoj komori i vojnoj komandi u Grazu, a obuhvaćala je tri regimente ili pukovnije: Brodsku sa središtem u Vinkovcima, Gradišku sa središtem u Novoj Gradiški i Petrovaradinsku sa središtem u Mitrovici.

Područje Slavonije i Srijema koje se nalazilo pod civilnom vlašću u okviru

Kraljevstva Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, a indirektno pod Habsburškom Monarhijom i Carskim vijećem u Beču. Civilni dio Slavonije sastojao se od triju županija: Srijemske sa središtem u Vukovaru, Virovitičke sa središtem u Osijeku i Požeške sa središtem u Požegi. Osijek je tada bio jedini veći grad u Slavoniji i Srijemu. 1848. godine imao je 13.221 stanovnika, a za njim su slijedili znatno manji gradovi i trgovišta do 5000 stanovnika, kao što su, u civilnoj Slavoniji i Srijemu, Požega, Vukovar, Ruma, Ilok, Virovitica, Šid, Dalj i drugi, a u vojnoj Slavoniji i Srijemu, Vinkovci, Brod na Savi, Gradiška, Petrovaradin, Mitrovica, Zemun i drugi. (Balta, 2000: 7-13)

Ban Josip Jelačić
(1801. - 1859.)

ZAOŠTRAVANJE ODNOSA IZMEĐU HRVATSKE I MAĐARSKE 1848. GODINE

Mađarska nacionalna svijest posebno je jačala od početka 19. stoljeća, tražeći svoju nacionalnu državu, koja bi bila neovisna od politike Beča. Mađarski političari te iste zahtjeve, koje su oni tražili, nisu uvažavali hrvatskom narodu i kraljevstvu. Nakon što su revolucionarna zbivanja 1848. godine prisilila kralja Ferdinanda V. da 17. 3. 1848. potvrdi mađarsku vladu odgovornu Ugarskom saboru, dolazi do intenziviranja hrvatsko-mađarskih odnosa. (Povijest Osijeka 2, 1996: 129) Kako je Hrvatska za mađarsku politiku imala posebno značenje zbog veze s Jadranskim morem i zbog vojnog potencijala kojeg je

predstavljala Vojna granica, postojala je želja da se izbjegne međusobno zaoštavanje i produbljivanje hrvatsko-mađarskih sukoba. To se najbolje može vidjeti iz posebnog proglašenja Hrvatima, kojeg su uputili mađarski nacionalisti iz Pešte krajem ožujka 1848., a u kojem pozivaju na izbjegavanje međusobnih sukoba i na zajedničku borbu protiv «tiranske austrijske birokracije», koja je krivac za hrvatsko-mađarske sporove. (Sršan, 2001: 236) Usprkos ovom proglašenju Mađarski sabor u prvoj polovini travnja 1848. donosi ustavne zakone kojima je predviđena unitarna mađarska država, s mađarskim kao službenim jezikom, te s mađarskom vojskom, financijama i diplomacijom. Prema ovim zakonima Slavonija je trebala postati integralni dio mađarske države i nestati kao posebna kraljevina, dok bi Hrvatskoj formalno bila ostavljena pokrajinska autonomija, ali u suženom obliku. Odgovor Hrvatske strane

na ugarsku uzurpaciju stigao je vrlo brzo. Već je krajem ožujka hrvatsko poslanstvo podnijelo svoje zahtjeve kralju, kao što su stvaranje posebne nacionalne hrvatske vlade, neovisne o mađarskoj vladi i podvrgnute samo kralju. Drugi zahtjev je bio ostvarenje teritorijalne cjelovitosti Hrvatske priključenjem Dalmacije, Vojne granice i još nekih dijelova Banskej Hrvatskoj. Zahtijevalo se i osiguranje građanskih sloboda, a posebno je važan bio zahtjev da se graničarski pukovnik Josip Jelačić izabere za hrvatskog bana. (Sršan, 2001: 236-237) Josip Jelačić je 23. ožujka imenovan banom, a 19. travnja Jelačić upućuje posebnu okružnicu svim upravnim vlastima u Hrvatskoj, kojom zabranjuje daljnje službene odnose s mađarskom vladom dok novoizabrani Hrvatski

Godinu 1848. obilježile su revolucije diljem Europe (slika: Sukob u Mađarskoj 1848.)

sabor ne raspravi o budućim državnim vezama dviju zemalja. Tom okružnicom raskinuta je realna državna unija Hrvatske i Ugarske, zasnovana na odlukama Sabora iz 1790. (Povijest Osijeka 2, 1996)

STANJE U VIROVITIČKOJ ŽUPANIJI

U Osijeku i Virovitičkoj županiji situacija je bila vrlo složena. Polarizirale su se dvije političke struje: mađaroni i narodnjaci. Mađaroni su željeli Virovitičku županiju u sklopu Mađarske, dok su se politički vezali za Peštu, Ugarski sabor i mađarsku Vladu, a ekonomski za mađarski kapital. Potporu mađaronima dali su Nijemci i Židovi, kao i veleposjedničko plemstvo Virovitičke županije, ali oni ne staju otvoreno uz mađarone da se ne bi zamjerali banu Jelačiću i njegovoj narodnjačkoj politici. Narodnjaci su se oslanjali na Zagreb, Hrvatski sabor i bana Josipa Jelačića. Hrvati unutar Županije su se podijelili. Većinski dio Hrvata u južnom dijelu Županije bili su skloniji banu Jelačiću, dok je onaj manjinski dio Hrvata na sjeveru bio skloniji politici oklijevanja, zbog čega nisu dali dovoljno snažan otpor mađaronskoj politici. Pravi ciljevi pravoslavnog pučanstva unutar Županije bili su politički vezani za ciljeve srpske politike u Srbiji i Vojvodini, ali su se ipak formalno opredijelili za bana Jelačića. (Balta, 1997: 66-67)

OSIJEK DO 22. LISTOPADA 1848. GODINE

Osijek je sredinom 19. stoljeća imao 11.721 stanovnika, te je u ono vrijeme bio jedan od najvećih gradova u Hrvatskoj. Tada se u gradu vodila vrlo intenzivna politička

borba između mađarona i narodnjaka. Hrvati su činili 53% civilnog stanovništva u Osijeku, nasuprot Mađarima, koji su činili samo 3,6% od ukupnog stanovništva grada. Mađaroni su imali snažnu potporu Židova i Nijemaca, koji su činili oko 25% gradskog stanovništva, te vojske smještene u osječkoj Tvrđi, gdje je većina časnika bila promađarski orijentirana. (Sršan, 2001: 239) Što se tiče same podjele grada u to vrijeme, može se reći da je na nacionalnoj, ali i na vjerskoj i kulturnoj bazi grad bio podijeljen na tri dijela. To su bili Tvrđa, koja je zbog pretežno mađarskih vojnika i časnika bila mađaronsko uporište, zatim Gornji grad, u kojem je živjelo hrvatsko, mađarsko i njemačko stanovništvo, i koji je bio nešto bliži mađaronskoj politici, te Donji grad, koji je zbog pretežito hrvatskog i nešto srpskog, pravoslavnog stanovništva, uvijek bio snažno uporište narodnjaka. (Balta, 1997: 86)

Gradsko poglavarstvo Osijeka s radošću je prihvatilo Jelačićevo ukidanje kmetstva i uvođenje hrvatskog jezika, a prvim gradskim zapisnikom od 28. travnja 1848. proglašeno je pismo bana Trojedne Kraljevine od 25. travnja 1848. Priznanje bana Jelačića od strane Gradskog poglavarstva u Osijeku uslijedilo je 18. svibnja 1848. (Sršan, 2001: 239) Nakon ovoga priznanja u Osijeku su zaredali događaji koji su išli na ruku mađaronima. Najprije je osječki gradonačelnik Alojz Schmidt, inače mađaron, 30. svibnja otišao u Budimpeštu gdje je iskazao svoju vjernost mađarskom ministarstvu. Kao posljedica toga, osječki gradski vijećnici zaključili su da neće slati svoje izaslanike na Sabor u Zagreb niti će primati naredbe od Jelačića. Mađaroni su svoju veliku pobjedu vidjeli kada je pod pritiskom mađarske vlade kralj Ferdinand 10. lipnja 1848. objavio manifest kojim je smijenio Jelačića s banske

vlasti, te je imenovao generala Hrabowskog za svojega komesara u Hrvatskoj i Slavoniji. Virovitička županija i grad Osijek odmah su proglasili manifest o smjenjivanju bana Jelačića te izabrali zastupnike za sabor u Pešti. Manifest je u Osijeku otiskan u 100.000 primjeraka te je podijeljen po cijeloj Slavoniji, što je izravno dovelo do mnogih burnih skupština u Gradskom poglavarstvu u Osijeku. U takvom neizvjesnom stanju Gradsko poglavarstvo 28. lipnja objavilo je dopis nadvojvode Stjepana, ugarskog palatina, kojim se opoziva proglas bana Jelačića kao protuustavan,

Nadalje, Gradsko poglavarstvo smatralo je da su opasna sva okupljanja ljudi, naročito u Tvrđi, pa je 8. srpnja donijelo odluku da se „vašari održavaju“ na placu izvan Tvrđe. Koliko je situacija u gradu bila ozbiljna vidi se i iz toga što je Jelačić od 13. do 25. srpnja, kao znak protesta protiv kraljevog manifesta o smjenjivanju Jelačića s banske vlasti, obišao sva veća mjesta u Slavoniji, ali u Osijek nije došao. Tih su dana u Osijek stalno stizala izvješća o nemirima u susjednim i mađarskim županijama, što je samo dodatno pogoršavalo napetosti u gradu. Narodnjaci

Pogled na osječku Tvrđu

te se naređuje da se u Hrvatskoj i Slavoniji mogu primati samo naredbe mađarske vlade. Narodnjaci su u Osijeku na objavu tog dopisa reagirali vrlo brzo, te je Gradsko poglavarstvo objavilo dopis Odbora Hrvatskog sabora Trojedne Kraljevine od 1. srpnja 1848. kojim se određuje da se ne prima strana vojska u Osijek, osim one koju odredi hrvatski ban. (Sršan, 2001: 240)

Tijekom srpnja stanje u Osijeku postaje sve kaotičnije. Kako bi uvelo mir među narodnjake Gradsko poglavarstvo uvelo je nekoliko mjera. Najprije je 7. srpnja formiralo Odbor za sigurnost Osijeka, te je tako osnovana osječka narodna garda pod gradskim zapovjedništvom. Već idućeg dana u Osijek dolazi jedan štab dragunske pukovnije s jednim eskadronom, koji se smjestio u Donjem gradu kako bi primirio tamošnje narodnjake. (Sršan, 2001: 241)

su pokušavali pružiti otpor ovim mjerama, što se najbolje vidi kada su utjecali na odluku Gradskog poglavarstva od 16. kolovoza, da odbije dopis koji je stigao još 22. svibnja iz Pešte, a u kojem se tražilo da se posvuda skuplja novac za „narodnu vojsku“ jer je „Domovina u pogibelji“. (Sršan, 2001: 241) Već 19. kolovoza Osječko poglavarstvo postaje u potpunosti mađaronsko jer tada na njegovo čelo dolaze Josip Poszony i Franjo Svoboda, koji primaju naredbe iz Pešte, dok gradski kapetan Dragutin Hermann prima naredbe od mađarskog ministra rata Lazara Meszarosa. (Balta, 1997: 84-85)

Tijekom rujna redali su se događaji koji su bili povoljni za narodnjake u Osijeku. Najprije je 4. rujna Jelačić održao županijsku skupštinu u Virovitici na kojoj su iz službe udaljeni mađaroni, veliki župan Ladislav Janković,

podžupan Ljudevit Szállopek i redovni bilježnik Ivan Jurković, a za nove podžupane imenovani su Josip Janković i Ladislav Delimanić. Konačna odluka Skupštine bilo je poništenje mađarskih zakona i uredbi, zabrana prepiske s mađarskim vlastima i obnavljanje Županijske skupštine. Sada je čitava Virovitička županija bila pod narodnjacima, osim Osijeka koji je i dalje bio podijeljen. (Balta, 1997: 76) Drugi važan događaj zbio se 6. rujna kada je kralj opozvao manifest o smjenjivanju bana Jelačića od 10. lipnja 1848. Jelačić je već 11. rujna pod carskim barjakom prešao preko Drave kod Varaždina, što je izazvalo dodatne napetosti u Osijeku. Dana 19. rujna u Osijeku se dogodio novi preokret kada su novi zastupnici građana, izabrani još u kolovozu, položili zakletvu i tražili da se i Osijek izjasni za bansku vlast i izdvojenje iz Ugarske. Kada su Mađari na čelu s Lajosem Kossuthom 29. rujna 1848. osnovali Odbor za obranu domovine, on je zahtijevao od svih zapovjednika tvrđava u Ugarskoj, pa tako i od zapovjednika osječke Tvrđe generala Jovića, da se u roku od sedam dana očituju da će se bezuvjetno pokoravati naredbama Odbora za obranu domovine ili će se u protivnom smatrati izdajnicima domovine. Iako se general Jović sve do tada nastojao držati neutralno u sukobu mađarona i narodnjaka u Osijeku, uz podršku mađarona, te osječkih Nijemaca i većega djela vojnika, odlučio je prisegnuti vjernost Ugarskoj. Stanje se ubrzo mijenja kada na čelo tvrđe dolazi potpukovnik Wentzel koji je odlučio da će osječka Tvrđa po vojnom pitanju biti neutralna. To je i potvrdio kada nije dopustio ni majoru Sasszyu da s devetim bataljunom mađarskih honveda uđe u Tvrđu, kao ni majoru Čoriću koji je u Tvrđu htio uvesti 400 graničara Petrovaradinske pukovnije. (Balta, 1997: 76)

OSIJEK DO 13. VELJAČE 1849. GODINE

Kako bi dobio vlast nad Osijekom, mađarski Odbor za obranu domovine poslao je u Osijek grofa Kazimira Batthyanya, na čelu 41. honvedske bojne i 5 topova, koji su navečer 22. listopada ušli u osječku Tvrđu, te je tako Tvrđa postala mađarsko uporište, a 25. listopada iz Donjeg grada se povukao i major Čorić s 400 graničara Petrovaradinske pukovnije i trima topovima. Mnogi narodnjaci su se posakrivali nakon ovih događaja, te su neke uspjeli pohvatati, dok je za drugima izdana tjeratica. Ostali stanovnici pokorili su se novoj vlasti i na kuće izvjesili mađarske zastave. Gradski čelnik Josip Poszony tražio je 28. listopada da se sumnjivim građanima oduzme oružje, odnosno da se razoružaju narodnjaci, te da se ugarska garda iz Tvrđe smjesti i u ostale dijelove grada kako bi održavala mir. (Sršan, 2001: 242) Tijekom studenog i prosinca Osijek je počela opsjedati carska vojska generala Trebesburga, koja je polako zauzimala pozicije oko grada. Osijek je branilo oko 4.500 vojnika sa 50 topova, a početkom 1849. u Osijek stiže i pukovnik

Foldvary s pojačanjem od oko 2.000 honveda. Na svome vrhuncu Mađari su u Osijeku imali oko 6.000 vojnika i 60 topova, koji su branili grad, a opsjedala ih je moćnija carska vojska na čelu s generalom Trebesburgom.

Kako je Osijek sada bio u izvanrednom stanju, naredbom grofa Kazimira Batthyanya 21. prosinca sužavaju se ovlasti Gradskom poglavarstvu, a javna i policijska vlast predani su u ruke Središnjem odboru za sigurnost u Osijeku. Osijek je sada bio zatvoreni grad, što je ubrzo dovelo do nestašice osnovnih živežnih namirnica, kao i sitnog novca. Naročito je poskupilo brašno i meso. (Balta, 1997: 130-135) Kako bi riješio problem sitnog novca, grof Kazimir Batthyany naredio je da bogati trgovac Antun Gorjup, vlasnik stare trgovačke kuće „Ilija Lekić“ smještene u Tvrđi, asignira novac u vrijednosti od 5.000 forinti konvecionalne monete i to 2000 forinti po 10 krajcara i 3000 forinti po 20 krajcara, koje će se izdavati u tekućim brojevima i u konkretnoj seriji. (Sršan, 1993: 171)

Daljnja opsada grada tekla je nepovoljno za Mađare. Dana 30. siječnja carska vojska je napala Osijek s pet strana, te osvojila Gornji i Donji grad. Mađari su na to iduća tri dana udarali topovima na Donji i Gornji grad iz Tvrđe, a kada su prestali 2. veljače general Eder s mađarskim honvedima bezuspješno je pokušao iz Tvrđe osvojiti Donji grad. General Trebensburg pozvao je grofa Batthyanya na predaju 3. veljače, a kada se carska vojska počela približavati gradu i s mađarske strane, Batthyany je pobjegao iz Osijeka za Bilje i Sombor. Sad su pregovore s mađarske strane vodili zapovjednik Rac i satnik Glavaš, te je 12. veljače odlučeno da će Mađari položiti oružje i slobodno otići u Mađarsku. Tako je i napravljeno, a kada je carska vojska, koja je tada brojila oko 30.000 vojnika, 13. veljače ušla u Tvrđu, ondje je našla velike količine vojnih zaliha. (Balta, 1997: 132-135)

Nakon što je mađarska vojska napustila Osijek, u gradu je uvedeno posebno stanje, a uhićeni su brojni vođe mađarona te su im konfiscirana imanja. Ubrzo su se vratili i izbjegli vođe narodnjaka, a ban Josip Jelačić boravio je u gradu od 11. do 22. svibnja 1849., te se i sam uvjerio da je prijetnja mađarske hegemonije u gradu već odavno nestala.

LITERATURA

1. Balta, Ivan, 2000. *Slavonija i Srijem 1848. i 1849. godine hrvatsko-mađarski odnosi*, Privlačica, Vinkovci.
2. Balta, Ivan, 1997. *Virovitička županija i grad Osijek u zbivanjima 1848. i 1849. godine*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Osijek, Osijek.
3. *Povijest Osijeka 2: Od turskog do suvremenog Osijeka*, Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Osijeku, Gradsko poglavarstvo Osijek, Osijek, 1996.
4. Sršan, Stjepan, 2001. *Osijek 1848./49.*, u: Hrvatska 1848. i 1849.: zbornik radova, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, str. 235.-247.
5. Sršan, Stjepan, 1993. *Osječki ljetopisi 1686.-1945.*, Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek.